

CORA ZOLTÁN

Ötvenhat elhullajtott levelei Gyulán

1989 után az 1956-os események újra- és ártérkékelése lehetségessé vált a korábbi egységes nézettel szemben, mely ellenforradalomnak minősítette ezen történeteket. Jelen dolgozat célja, immáron objektívan bemutatni a Gyulán történt eseményeket. Megpróbálunk rávilágítani Gyula ’56-os őszi történelmi arculatának egyedi vonásaira, s hogy hogyan hullottak le itt is végül az őszi levelek.

Gyula városa gazdag és mozgalmas történelmi múlttal rendelkezik, melyben fontos oldalakat képeznek a XX. századi események is. A város lakói alapvetően agrártevékenységből és kereskedelemről éltek és élnek mind a mai napig. Már a XVIII. századtól kezdve a mezőgazdasági és közigazgatási funkció volt a meghatározó, ezért nagyszámú, szervezett munkásság nem létezett. A második világháborút követő változások sorában a téma szempontjából fontos, hogy itt is elkezdődtek 1949-ben az államosítások és az erőszakos térszerzés, mely a gyulai gazdálkodókat érzékenyen érintette, s felháborodásukat nagymértékben növelte, azonban az MDP pozíciói megszilárdultak, így Gyulán is.

1953-ig jelentősebb változás nem következett be a politikai életben. 1953. július 4-én Nagy Imre új kormányprogramja a változás szelét hozhatta volna el Gyulára, ám a változás itt is csak a szavak szintjén maradt. Ezzel szemben újjáalakult a Hazafias Népfront, melynek Gyulai Bizottsága 1956. szeptember 9-én értelmiségi tanácskozást szervezett. A forradalmat megelőző időre senki sem támogatta már a pártot az előzmények, a romló reáljövedelmek és csökkenő fogyasztás miatt is.¹

A gyulai városi tanács 1956 júniusi tanácsulésaitól folyamatosan napirendjére tűzte a kuláklista felülvizsgálatát.² Sok, korábban földjétől megfosztott paraszt nyerte vissza földjét, ám ez szinte egyáltalán nem mérsékelte az elégedetlen gazdákat.³ A korábbi szakirodalom nehezményezte az 1956 második felében megfigyelhető „ellenforradalmi” hangulat növekedését, a Szabad Európa Rádió „szellemének visszahangzását”...

A forradalom győzelme gyulán

A forradalom kezdeti eseményei fővároshoz hasonlóan alakultak Gyulán is. Az 1956. október 23-án történekről a gyulaik csak közvetve szereztek tudomást, főképp a rádió keresztlül. Sok hazatérő Budapesten dolgozó gyulai munkás és tanuló tájékoztatott a fővárosban zajló eseményekről. Ezekben a napokban a gyulai tanácselnök, Enyedi G. Sándor betegsége miatt nem volt hivatalában, szanatóriumi kezelést kapott.⁴ Vidó István, az MDP városi titkára pedig Zsámbékon vett részt egy „továbbképző tanfolyamon”.⁵ Október 25-én és 26-án

a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága ülést tartott, melyen értékelték az aktuálpolitikai helyzetet és a helytelenül kuláknak minősítettek beadási hátralékainak eltörléséről hoztak döntést.⁶ Nagy László földműves 14 pontban követeléseket terjesztett elő.⁷ Még aznap délután Simonyi Imre költő és Gerdán György futballista felkeresték Szabó János tanácselnök helyettest (amint már említettük, az elnök a szanatóriumban pihent ekkor), hogy szavatolja, hogy nem fogják akadályozni a felvonulásokat. Estére kb. 2000 ember verődött össze a Kossuth téren, ahol egy arra járó traktor és drótkötelek segítségével, Simonyi Imre buzdító szónoklata közepette ledöntötték a Felszabadulási Emlékművet és leverték róla a vörös csillagot,⁸ majd a Harisnyagyárhoz vonultak, ahol a munkások csatlakoztak hozzájuk. Másnapra 6-7 ezres tömeg gyűlt össze és a tanácsháza⁹ elé vonultak, ahol felolvasták követeléseiket: a város vezetőinek felelősségre vonása, párhelyiségek átalakítása lakásokká, Gyula legyen újra megyeszékhely,¹⁰ a parasztpolitika magángazdaságokra alapuljon, Mindszenty bíborost bocsássák haza, október 23-a legyen nemzeti ünnep. Ezen a napon a helyi karhatalom is a forradalom mellé állt, bár a rendőrségen belül megosztottság volt tapasztalható. Nádházi János¹¹ is beszédet tartott, közben megérkeztek Sarkad, Doboz és Gyulavári küldöttei is. Nádházi beszédében nyugalomra és az atrocitások elkerülésére intett, s a templomokban is békességre intő prédikációk hangzottak el. Már ekkor megalakult a Gyulai Nemzetőrség és a 15 tagot számláló Ideiglenes Forradalmi Bizottság.¹² Közben az üzemek¹³ termelése nem állt le, a gyárak elküldték a munkástanácsok által kijelölt követeiket. A kommunista rendszer megmaradt szimbólumait eltávolították a város több pontjáról.

Október 29-én a gyárak, üzemek, vállalatok és egyéb szervek küldöttei tanácskoztak. 39 tagú Forradalmi Nagyválasztmány alakult, amelynek tagjaiból megalakult a 7 tagú Gyula Városi Nemzeti Forradalmi Bizottsága, tagjai – Hraskó Károly téglagyári irodavezető, Lőrincz János kalaposmester, M. Szabó András vízvezeték-szerelő, Nádházi János szabómester, Radóczy András lakatos-,kovács-,hegesztőmester, Sántha György földműves, korábban a Független Kisgazdapárt helyi elnöke, Sárdi Mártonné munkásnő.¹⁴ Még ugyanezen a napon M. Szabó Andrást polgármesterré választották, bár Enyedi G. Sándor tanácselnök hivatalban volt. A tagnévsorból több dologra következtethetünk. A forradalmi események helyi irányításában nem játszott meghatározó szerepet az értelmiség, részben annak köszönhetően, hogy többségük távol tartotta magát az eseményektől, többnyire otthon maradtak¹⁵ családjuk körében, részben pedig annak, hogy a Gyulán nagy múlttal rendelkező német polgárságot és polgári értelmiséget a kommunista diktatúra tudatosan eltávolította. A későbbi szocialista hatalom részéről hangoztatott ellenforradalmi, horthysta, reakciós, restaurációs jelzőket egyszerűen azzal cáfolhatjuk, hogy megvizsgáljuk a résztvevők foglalkozását, társadalmi állapotát. Ezeknek az embereknek semmi közük nem volt a „grófi, bárói restaurációhoz”, vagy reakciós, netán fehérterror rémével fenyegető elképzelésekhez. Egyszerű parasztok, munkások voltak, akik változtatni akartak az elviselhetetlenné vált elnyomáson, életüket élhetőbbé akarták tenni. Szintén ezen a napon az újonnan megalakult NFB több rendőrt és ÁVH-st eltávolított a rendőrség kötelékéből.¹⁶ Az egyéb személyi változtatásokat Gyulán az első napokban megválasztott munkástanácsok végezték. Emellett az NFB nem engedélyezte a városban politikai pártok szervezését, nyilvánvalóan a helyzet éretlensége miatt.¹⁷ A termelés november 4-ig folyamatosan folyt, a sztrájkok csak ezután kezdődtek. Ezen napok eseménytörténetéhez tartozik, hogy november 1-én határoztak az üzemek, vállalatok és középiskolák küldöttei a Megyei Ifjúsági Forradalmi Tanács megalakításáról.

A forradalom rövid regnálása és leverése

A már korábban említett Vidó István, az MDP városi titkára október 30-án érkezett vissza a városba. Érkezése után azonnal összehívta a Végrehajtó Bizottságot a helyzet értékelésére. Elhatározták, hogy a párt folytatja tevékenységét, képviselője dr. Oláh Emil főorvos lett. November 4-dike után az MSZMP létrehozásának feladatait Ideiglenes Bizottság vette kézbe. Közben az országos eseményekkel párhuzamosan november 4-én a szovjet csapatok 4-5 óras harc után elfoglalták Békéscsabát és Orosházát, a megye két laktanyával rendelkező városát, de sem a szovjetek, sem pedig más kommunista hatalom karhatalmi erői nem jöttek át Gyulára november 4-dike után. Ekkor Nádházi szavaival élve Gyulán beállt a „semmilyen állapot”. A tényleges végrehajtó hatalmat az NFB gyakorolta, tagjaiban a lakosság többsége is megbízott. Az NFB leverésig 80-90%-ban a helyzet ura maradt.¹⁸ November 7-től a kommunistáknak muszáj volt tárgyalóasztalhoz ülni a forradalom képviselőivel, így megkezdődtek a tárgyalások a tanács Végrehajtó Bizottsága és a Forradalmi Bizottság között. Az NFB nyomására, és mivel a kommunisták felismerték, hogy csak kompromisszumokkal tarthatják meg hatalmukat maradéktalanul, november 11-én személyi változások történtek a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságában. Szabó János elnök-helyettest leváltották, és helyére Nádházi János nevezték ki,¹⁹ akinek viszont szinte semmilyen gyakorlati hatalma nem lett ezáltal, ugyanis karhatalmisták vigyázták minden lépését, irodájában nem fogadhatott senkit, a munkahelyére való bejárásra kényszerítették. November 13-án újabb ülést tartott a gyulai Végrehajtó Bizottság, immáron Nádházi „vezetésével”, amelyen elhatározták, hogy választott követeket küldenek a kormányhoz a követelések valóra váltása érdekében, valamint döntés született a sztrájkjog biztosítására, amennyiben a sztrájk szervezett keretek között zajlik.²⁰ November 19-én egyeztettek a békéscsabai összmunkástanácsok küldötteivel. Ekkor átlépték azt a láthatatlan határvonalat, amit nem lehetett. A Kádár-kormány ugyanis nem tűrte, hogy a munkások és parasztok vezette forradalmárok magasabb politikai szerveződési szintre lépjenek, mivel ebben közvetlen fenyegetést látott saját hatalmával szemben. Így amikor november 20-án a követek megérkeztek Pestre és tárgyalásokba kezdtek Dobi Istvánnal, alapos meglepetésben volt részük. Dobi tájékoztatta a küldötteket a beállt változásokról, s nem sokon múlt, hogy nem tartóztatták le őket. Így hát végül csalódottan tértek vissza Gyulára.

Eközben a földeken – ha nem is zavartalanul – de folytatódott az őszi munkálatok. A városnak nagy tartalékai voltak, Romániából közvetlenül kapott sót, petróleumot, élesztőt. A városból csaknem 500 mázsa tejport szállítottak Budapestre.²¹ A nehezedő helyzet miatt november 26-án Gyula Város Központi Munkástanácsa a munka felvétele mellett döntött a sztrájkjog fenntartásával. November 27-én újra beindult a tanítás az iskolákban. Az MSZMP megkezdte a hatalom visszaszerzését. December 2-án a párt aktívaülést szervezett, amelyen az Ideiglenes Intéző Bizottság felváltotta funkciójából az MSZMP városi Intéző Bizottságát. Elnöke továbbra is Lipták Mihály maradt. Ezen pártaktíva hatására élesebb küzdelem kezdődött a gyulai munkástanácsal, mivel a munkástanács a párt szerveződését akarta megakadályozni. December 6-án délelőtt 7-8 ezer fő részvételével tüntetést szerveztek, Nádházi János és Sántha György NFB tagok beszédet mondtak, délután pedig a december 4-diki budapesti nőtüntetés mintájára Gyulán és Gyulaváriban fekete kendős asszonyok vonultak fel, valamint még ezen a napon röplapokkal szórták tele a várost.²² A megyei munkástanácsal folytatott tárgyalásokon a város részéről Nádházi János vett részt. December 9-én az önszerveződés újabb fokot ért el, 300 paraszt megalakította a Körzeti Paraszttanácsot, mely Gyula város és

a környező falvak, tanyák, gyakorlatilag Gyula „hátszágát” egyesítette. Közben megalakult az önálló forradalmi gyulai sajtó is, melynek fő irányítója Simonyi Imre költő²³ lett.

Az eseményeknek ezen a pontján határozta el a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány (MFMPK), hogy végleg leszámol a gyulai forradalommal. Korábban már említettük, hogy nem jelentek meg katonai alakulatok a városban november 4-ét követően. Most viszont mozgósítottak, és december 17-én a MFMPK karhatalmi erői, az ún. pufajkások jelentek meg Gyulán. Első útjuk a rendőrségre vezetett, ahol lövöldözések közepette átvették az irányítást, majd a város főutcáján, a Sztálin úton (ma a sors iróniája folytán Béke sugárút a neve) végigvonulva lövöldözve és többieket súlyosan megverve vonultak végig. Ez egyértelművé tette a gyulaik előtt, már akiben ez eddig még nem tudatosult, hogy a forradalomnak vége, az ügy elbukott. Gyula Város Nemzeti Forradalmi Bizottsága felfüggesztette működését, s ezután már fegyveres összetűzésre nem került sor. A korábbi harcoknak nem volt halálos áldozata, viszont számos sebesültje. Ezután már csak marginális megmozdulások történtek, inkább csak rölapok útján tiltakoztak. Ilyen volt például a volt forradalmisták által kibocsátott MUK (Márciusban újra kezdjük!) felirat, melyre a hatalom a HUK (Ha ugráltok, újra kaptok!) felirattal válaszolt.

A megtorlás

Az NFB hét tagját és még körülbelül 100 forradalmárt tartóztattak le. A gyulai és gyulavári forradalmárok közül Mátyás Erzsébetet és Farkas Mihály²⁴ esetében hoztak halálos ítéletet. A hét bizottsági tag tárgyalására 1957. november 11. és 16. között került sor. A személyes bosszú, a hivatalos megtorlás, és a példastatuálás miatt súlyos ítéleteket szabtak ki. A felelősségre vont forradalmi résztvevők többségét 1 év 6 hónaptól 6 évig terjedő fogházban letöltendő szabadságvesztésre ítélték.²⁵ Az ítélet nem volt jogerős, így ügyüket 1958 júliusában a Szegedi Megyei Bíróságon újratárgyalták, amikor is a börtönbüntetést legfeljebb három évben szabták meg. 1958 szeptemberében enyhítés hatására szabadon engedték őket, de a büntetés lejártáig rendőri felügyeletet kaptak. Ám a büntetés úgymond tovább tartott, hiszen később számtalan atrocitást kellett elszenvedniük a hatalom részéről, sok esetben még gyermekeiknek is.

Epilógus

1989. október 23-án a Magyar Demokrata Fórum kopjafát avatott fel Gyulán az 1956-os forradalom emlékére, ahol minden évben tartanak megemlékezést. Ez a munka és kutatás hozzásegített, hogy jobban megérthessem az események menetét és átérezhessem ezen emberek sorsát. Bár gyulaiként közel áll hozzám a téma, mégis törekedtem az események pártatlan bemutatására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ellenforradalmi események a gyulai járásban.* Gyula, 1958, MSZMP városi és járási v.b.
 FERENCZY ERIKA: Forradalmi etűd(ök). A Békés megyei sajtó 1956. *Életünk*, 1999. 6. sz.
 GÖRGÉNYI ERNŐ: *Forradalmi események Gyulán*. OKTV pályamunka. Gyula, 1993.
Három szabad évtized Gyulán (1944–1974). Szerk.: Marsi Gyula, Szabó Ferenc. Városi Tanács, Gyula, 1975.
Radóczy András önéletrajza. BML.
 SZERENCSES KÁROLY: *Magyarország története a II. világháború után 1945–1975*. Budapest, 1991.

JEGYZETEK

- ¹ Itt jegyzem meg, hogy dolgozatom elkészítésében bizonyos pontokon segítséget nyújtott Görgényi Ernő 1993-94-es OKTV pálamunkája, melynek adatait felhasználtam a munkám során, kiegészítve saját eredményeimmel.
- ² Bár az események tárgyalásánál nem nyújt objektív képet, egy korábbi helytörténeti mű mégis fontos adatokkal szolgálhat. Lásd Három szabad évtized Gyulán 1944-1974, szerk: Marsi Gyula, Szabó Ferenc. Gyula, 1975.
- ³ Vö. Szerencsés: i. m. 104. o.
- ⁴ Vö. Három szabad évtized Gyulán (1975), 126. o.
- ⁵ Uo. 126. o.
- ⁶ Békés Megyei Levéltár XXIII. 413. A Városi Tanács VB X. 26.-i ülésének jegyzőkönyve.
- ⁷ Ellenforradalmi események a gyulai járásban. MSZMP városi és járási v.b. Gyula, 1958, 94.
- ⁸ A marxista irodalom az akkori ideológiának megfelelően „meggyalázott emlékműről” beszél.
- ⁹ Az akkori tanácsháza eredetileg Békés vármegye megyeháza volt. Az épületben ma Gyula Város Polgármesteri Hivatalának ad otthont.
- ¹⁰ 1949-ben Békéscsaba lett az új megyeszékhely, a gyulaikban azóta is élt a sértettség érzése, ami most utat kapott.
- ¹¹ Nádházi János: '40-es évek második felének népszerű helyi szociáldemokrata politikusa. 1991. okt. 23-án Gyula Város Díszpolgára címet kapott.
- ¹² BML. A Gy. M. B. iratai 776/1957/13 sz.
- ¹³ Gyulai Tejporgyár, Gyulai Harisnyagyár, Gyulai Húskombinát és más élelmiszeripari üzemek.
- ¹⁴ BML. A Gy. M. B. iratai 776/1957/13 sz.
- ¹⁵ A tagok személyiségének megismerésében segítségemre volt nagyapám, Cora György, aki élénk emlékezőtehetséggel vázolta fel előttem az akkor történeteket. Ő maga is, bár többször hívták, nem vett részt a forradalomban, mindamellett, mivel a család mélyen vallásos volt, rengeteg hátrány és negatív megkülönböztetés érte, ami arra sarkallhatta volna, hogy részt vegyen, de családjára való tekintettel nem vett részt benne. Az ő elmondásai alapján a forradalom helyi vezetői mind „olyan fiúk voltak, akik gyakran keresték a bajt és a balhét”.
- ¹⁶ BML. A Gy. M. B. iratai 776/1957/13. sz.
- ¹⁷ Nemcsak Gyulán határoztak így – Orosházán a Járási Nemzeti Bizottmány a pártok újjászervezését mellőzendőnek tartotta, míg szovjet katonák tartózkodnak hazánkban. L. Ma egyetlen párt lehet! Független Újság 1956. XI. 4.
- ¹⁸ BML. A Gy. M. B. iratai 776/1957/13. sz.
- ¹⁹ BML. XXIII. 413. A V. T. v. b. 1956. XI. 11-i ülésének jegyzőkönyve.
- ²⁰ BML. XXIII. 413. A V. T. v. b. 1956. XI. 13-i ülésének jegyzőkönyve.
- ²¹ Vö. Három szabad évtized Gyulán, 128. o.
- ²² Vö. Három szabad évtized Gyulán, 128. o.
- ²³ Simonyi Imre költőt a város 1990. okt. 23-án díszpolgári címmel ajándékozta meg.
- ²⁴ Szóbeli beszámolók alapján derült ki, hogy Mátyás Erzsébet kétes hírű nőszemély volt, Farkas Mihály pedig az öregek elmondása szerint nem volt teljesen épelméjű. Mátyás Erzsébet egyébként terhes volt, amikor kivégezték, csak az igazságügyi orvosszakértő vizsgálta meg, más orvos nem, ő pedig nem nyilvánította terhesnek. Természetesen a szóbeli források nem egyenértékűek az írott forrásokkal.
- ²⁵ BML. A Gy. M. B. iratai 776/1957/13. sz.